

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Bakalářská práce

Renáta Topinková

Mezigenerační komunikace v éře internetu

Intergenerational Communication in the Internet Age

Děkuji svému vedoucímu, Mgr. Petru Lupačovi, Ph.D., za cenné rady, připomínky a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. 7. 2016

.....
Renáta Topinková

Abstrakt

Předkládaná práce zpracovává problematiku komunikace mezi generacemi v éře internetu. Jelikož téma není v literatuře systematicky zpracováno, je metodou práce systematická rešerše. Cílem práce je odpovědět na otázku jakým způsobem rozšíření a používání internetu mění mezigenerační vztahy. Větší pozornost je vzhledem k rozsáhlejšímu teoretickému i empirickému zpracování věnována vztahu rodiče-děti. Práce mapuje různé aspekty komunikace (soukromí, normy, čas a prostor) a předkládá možné bariéry a mosty mezi generacemi.

Klíčová slova: internet, ICT, generace, komunikace, děti, rodiče, prarodiče

Abstract

This bachelor thesis concerns itself with the problematics of communication between generations in the internet age. Since there is almost no systematic literature on this topic, the main method used to process this thesis is a systematic review. The focus of the dissertation is to answer the question in what way does the spread and use of the internet change intergeneration relations. More attention is given, due to the wider theoretical and empirical materials, to the parents-children relationship. The bachelor thesis maps various aspects of communication (privacy, norms, time and space) and puts forward possible barriers and bridges between generations.

Keywords: internet, ICT, generations, communication, children, parents, grandparents

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Výtlaková, nárůstová a doplňková hypotéza	9
3. Rodiče a děti	10
4. Prarodiče a vnoučata	15
5. Aspekty komunikace.....	19
5.1. Čas a prostor	19
5.1.1. Nedostatek času.....	21
5.1.2. Multitasking.....	22
5.1.3. Multiplicita komunikace	25
5.1.4. <i>Fear of missing out</i>	26
5.2. Normy	28
5.3. Soukromí	31
5.3.1. Separace, závislost	32
5.3.2. Vyjednávání identity	33
5.3.3. Kladení důležitých otázek	35
5.3.4. Sdělování špatných zpráv	36
5.3.5. Etický problém	37
6. Závěr	39
Seznam použité literatury	41

1. Úvod

Obavy ze slábnutí sociálních vazeb a možné izolace vlivem nových technologií nejsou ničím novým. V minulosti byly spojovány například s nástupem industrializace či byrokratizací společnosti, nebo s příchodem nových technologií jakou může být například i vlak (Rainie & Wellman, 2012). V sociologii se ve spojitosti s rodinou objevuje například už u Talcotta Parsonse, jenž se obával slábnutí vlivu rodiny ve prospěch vrstevnických skupin. Pokud bychom se domnívali, že se rodina nově ocitá v krizi důsledkem nových médií, je dobré si vzpomenout na práci I. A. Bláhy z roku 1933 *Dnešní krise rodinného života*, jejímž základním tvrzením je, že rodina je v krizi odjakživa (Možný, 2008). Obdobně udává Beck (2011, s. 197): „*Odpovědnost za „krizi rodiny“ se svaluje na všechno možné, od pornografie přes legalizované potraty až po feminismus.*“ Proměny uvnitř rodiny je tak podle Becka nutné chápat v souvislosti s procesy sociální a kulturní modernizace¹.

Od druhé poloviny 20. století rodina prodělala výrazné změny. S druhým demografickým přechodem přichází nárůst rozvedených rodin, druhých manželství a obecně pokles počtu narozených dětí (viz např. Beck, 2011; Cherlin, 2004; Možný, 2008). Změna ovšem nepřichází pouze v podobě zmenšení rodiny jako celku a jejich nových forem, ale i v samotných životních stylech rodin. Podle Becka (2011) dochází oproti vlně první (poměrně stabilní) moderny k převratu vztahu mezi prací a osobním životem, kdy roste podíl času strávený mimo pracovní prostředí a „*nové materiální a časové možnosti rozvoje jdou ruku v ruce s lákadly masové spotřeby a vedou tak k tomu, že mizí kontury tradičních životních forem a sociálních prostředí*“ (s. 124). Životní styly se tak diverzifikují a lidé mají možnost se realizovat mimo tradiční rámec rodiny. Centrální roli již nemají třídy nebo rodina, ale právě individualizovaný jedinec. Společnost tak pod tíhou individualizace ztrácí určité jistoty či jasné obrysy – mizí například jasná rozdělení v podobě tříd, vztahy jsou méně stabilní až pomíjivé, přičemž nerovnosti zůstávají (Beck, 2011). V tomto světle Livingstone (2009) zmiňuje přínos internetu ve smyslu způsobů, „*kdy je používán ke stírání doposud oddělených sociálních oblastí a ke změně významů a vztahů mezi dlouhodobě ustanovenými protiklady jakými jsou: soukromé/veřejné, lokální/globální, mužské/ženské, učení/zábava, práce/volný*

¹ Podobně například Livingstone (2009).

čas, dospělý/dítě“ (s. 31). Tyto přínosy internetu jsou ovšem podle Livingstone (ibid.) spíše nezamýšlenými důsledky, než designem internetu jako takového.

V souvislosti s rozšířením nových komunikačních technologií hovoří Rainie a Wellman (2012) o tzv. zasítovaném individualismu (angl. orig. *networked individualism*), který je budován kolem volnější, více fragmentované spleti kontaktů oproti dřívějším dobám, kdy byl jedinec závislý na malých silně provázaných skupinách (rodina, kongregace, nejbližší přátelé). Ačkoliv netvrdí, že by taková změna neprobíhala ještě před příchodem internetu, internet a mobilní telefony jí podle autorů značně pomohly a rozvinuly. ICT také umožňují přístup k informacím a přátelům kdykoliv a kdekoliv. *„Členové domácnosti se teď chovají více jako jedinci v sítích a méně jako členové rodiny. Jejich domovy už nejsou jejich hrady, ale základnami pro spojování se s okolním světem, přičemž každý člen rodiny má vlastní oddělený počítač, adresář, kalendář a mobilní telefon.“* (2012, s. 12) Každý jedinec má svou vlastní síť kontaktů (přičemž různé kontakty jsou využívány různými způsoby) a aktivně manévruje mezi různými kontexty.

Dopady internetu (a technologií obecně) vzbuzují obavy i naděje zvláště v případě nejmladší generace, tedy dětí. Internet bývá vnímán jako zdroj naděje na lepší životní podmínky či vyšší sociální mobilitu, a zároveň s sebou přináší i obavy o fyzické a psychické bezpečí dětí, škodlivý obsah, kterému mohou být vystaveny (pornografie, stránky propagující anorexii apod.), nebo obavy z narušení jejich sociálních schopností (např. Haddon, 2004; Livingstone, 2009).

Otázka prolínající se většinou studií zaměřených na účinky internetu na rodinný život a jeho dynamiku zní: Jsou účinky internetu pozitivní či negativní? Zodpovědět tuto otázku jednoslovně, tedy „pozitivní“ nebo „negativní“ není možné. Ačkoliv empirický výzkum přinesl mnoho odpovědí na dílčí problematiky pracujících s množstvím proměnných, nemáme k dispozici přehlednou aktuální syntézu.

Metodou práce je systematická rešerše mapující dosavadní teoretická i empirická zjištění na poli internetu a komunikace mezi generacemi. V rámci rešerše jsou uvedeny různé aspekty, které mohou tuto komunikaci upravovat (čas a prostor, normy, soukromí). Cílem práce je odpovědět na otázku jakým způsobem rozšíření a používání internetu mění mezigenerační vztahy. V práci bude věnována výrazně vyšší pozornost vztahu rodiče-děti (s hlavním akcentem na nejmladší generaci), nikoliv z důvodu vyšší

důležitosti oproti vztahu prarodiče-vnoučata, ale z důvodu rozsáhlejšího teoretického a empirického zpracování tohoto tématu.

2. Výtlaková, nárůstová a doplňková hypotéza

V reakci na otázku možných účinků internetu na sociabilitu jedinců se zformulovaly tři hypotézy. První odpovědí je tzv. výtlaková hypotéza spojovaná se jménem Normana Nieho. Výtlaková hypotéza předpokládá zhoršení sociability z obtížně vyvratitelného důvodu: den má 24 hodin, do kterých se veškeré lidské aktivity, komunikaci nevyjímaje, musí vejít. Pokud využíváme internet, je pochopitelné, že čas strávený jeho využíváním musí ubrat času strávenému jinými činnostmi (zvláště pak komunikaci s rodinou či přáteli). Tato hypotéza byla v odborném diskurzu vlivná zejména v minulém desetiletí, nicméně pozdější výzkumy výtlakovou hypotézu příliš nepodporují (Lupač, 2015).

Druhou odpovědí je tzv. nárůstová hypotéza, která na rozdíl od výtlakové hypotézy předpokládající plošný negativní vliv internetu, předpokládá pravý opak, a to plošně pozitivní vliv. Profitovat z internetu mají všichni nezávisle na jejich statusu, pohlaví či věku. Většina respondentů ovšem udává, že se jejich kontakt či společně trávený čas s rodinou nezměnil, což je v rozporu s výtlakovou i nárůstovou hypotézou předpokládajících jasné vychýlení jedním či druhým směrem (Lupač, 2015).

Syntézu zjištění obou hypotéz by měla přinést doplňková hypotéza reprezentovaná Barry Wellmanem. Podle Wellmana je internet dalším komunikačním kanálem a popisuje jej jako extenzi člověka, díky níž je schopen udržovat a kultivovat stávající vztahy a pro tyto účely si vybírat nejefektivnější komunikační nástroj - jednak pro kontext dané situace, tak i pro vybraného komunikačního partnera (Rainie & Wellman, 2012). Lidé (a zvláště pak mladí lidé) přizpůsobují komunikační kanály aktuálním potřebám (urgentnost odpovědi, míra intimity, kontrolovatelnost prostředí) a vybírají si mezi plejádou možností – mohou komunikovat tváří v tvář, psát emaily, SMS, zprávy přes sociální sítě (angl. orig. *social networking sites*, dále v textu zkr. SNS) nebo telefonovat (Livingstone, 2009; Rainie & Wellman, 2012).

3. Rodiče a děti

Komunikace mezi rodiči a dětmi bývá obvykle interpretována jako pozitivní a žádoucí. Leslie Haddon (2004) ovšem upozorňuje na to, že zkušenosti dětí a očekávání v podobě rolí, kterých se mají zhostit nebo nezávislosti, které se jim má poskytnout, se v čase mění. Podobně Livingstone (2009) hovoří o bezprecedentní době prodlouženého mládí, během něhož zůstávají děti závislé na rodičích. Zodpovědnost za děti se přesunula ze společnosti na rodiče (jako příklad takového přesunu lze uvést vstup do pracovního života - dříve ve formě služby). Počet dětí v rodinách se zásadně snížil, jejich význam ovšem vzrostl - vzhledem k emancipaci žen a rozšíření antikoncepčních prostředků je oproti dřívějším dobám většina dětí v západních společnostech chtěná. Vztah rodiče a dítěte je trvalý, přičemž děti jsou „*posledními partnery, kteří neodcházejí*“ (Beck, 2011, s. 180).

Domácnost se zdá být přirozeným místem pro zkoumání dopadů internetu – 97 % českých uživatelů se k internetu připojuje z domova (Lupač, Chrobáková & Sládek, 2014). Navíc domácnosti s dětmi mají jednu z nejvyšších šancí vlastnit počítač a internetové připojení než ostatní typy domácností (Lupač, 2015; Rainie & Wellman, 2012). Pew Research Center ve svém výzkumu z roku 2016 uvádí, že 94 % rodičů 13 až 17 letých amerických dětí vlastní počítač, 76% vlastní smartphone (84% se ze smartphonu nebo tabletu alespoň občas připojuje k internetu) a 72% používá Facebook (Anderson, 2016).

Nejvíce připojené jsou nejmladší generace (teenageři a věková skupina 18-33 let) - k internetu se připojuje 95 % z nich (Zickuhr, 2010). Více než polovina (58 %) dnešních kanadských dětí začala používat internet před dovršením 7. narozenin a 84% dětí ve věku 10 let užívá internet alespoň 4 hodiny týdně (Rainie & Wellman, 2012). Švédský report z roku 2009 dokonce udává, že polovina dětí ve věku 4 let internet nějakým způsobem používá (např. sledování videí, hraní interaktivních her) (WIP-Sweden, 2009). Velká obliba internetu u dětí a náctiletých má mnoho důvodů. Jedním z nich může být postupné vytlačování dětí a teenagerů z nestřežených venkovních prostor do domácností (boyd, 2015; Haddon, 2004). Výzkumy z USA i Velké Británie takový trend naznačují ve spojitosti s nárůstem obav o bezpečí dětí (např. Haddon, 2004; Livingstone, 2009; Livingstone & Das, 2010). Turkle (2012) v této souvislosti hovoří o ztrátě tradičního sousedství, kde by si děti mohly hrát a bezpečně navazovat přátelství. Děti se

se svými přáteli spíše scházejí u sebe či kamaráda v pokoji. Volný čas dětí je pod touto změnou strukturován odlišným způsobem – děti často potřebují asistenci rodiče, aby je odvezl od nebo ke kamarádovi, případně na volnočasový kroužek, který střídá bezcílné bloumání po obchodním centru s přáteli (boyd, 2015; Haddon, 2004; Turkle, 2012).

Pod tlakem těchto změn se formuje tzv. *bedroom culture* (Haddon, 2004; Livingstone, 2007). *Bedroom culture* je spojená s přesunem nových médií do dětských pokojů. Dětské pokoje se tak stávají bezpečným místem, kde teenageři mohou vyjádřit, kým jsou a kým by chtěli být – a s těmito představami experimentovat (Livingstone, 2007). Tento přesun, respektive rozšíření, nových médií do dětských pokojů má dvě hlavní příčiny. Zaprvé, jak jsme zmínili, rostoucí obavy o bezpečnost dětí a jejich přesun do domácností, a tím pádem potřeba vytvoření alternativní zábavy v prostředí domova. Zadruhé, každé nové médium je zpočátku umístěno ve středu domácnosti (na čestném místě) a časem se, po snížení pořizovacích nákladů, začíná rozšiřovat (a multiplikovat) i do dalších místností, kde slouží buď společnému nebo individuálnímu využití – do dětských pokojů, ložnic či kuchyní (Livingstone, 2007; Livingstone & Das, 2010).

Od 80. let 20. století mnoho rodičů cítí povinnost dětem pořídit určitou technologii, aby se necítily vyloučené z kolektivu (Haddon 2004; Haddon & Ólafsson, 2014). Dříve takovou technologií mohla být herní konzole, počítač, televize, později mobilní telefon, přístup k internetu, nyní smartphone či tablet. Dnes již často nejde pouze o vlastnění technologie jako takové, ale objevuje se potřeba pořídit i „správný“ typ a značku produktu schválený vrstevníky – nestačí pořídit jakýkoliv smartphone, měl by to být iPhone a ideálně nový model. S domestikací nových technologií přichází další tlak na rodiče – měli by poskytnout dětem pravidla, podporu a návod, jak s technologiemi pracovat (Haddon, 2004). Mnoho rodičů se tak stávalo „digitálními“ rodiči právě kvůli svým dětem² (Rainie & Wellman, 2012).

Podle společného reportu EU Kids Online a NetChildren Go Mobile z roku 2014 jsou nejoblíbenějšími online aktivitami mezi dětmi a teenagery návštěvy profilů na sociálních sítích (angl. orig. *social networking sites*, dále v textu zkr. SNS; především Facebooku, který je s přehledem nejvíce zastoupený), používání instant messanguingu (zkr. IM) a sledování videí (například na Youtube), které mezi roky 2010 a 2014 zaznamenalo

² Tento trend se zdá být na ústupu, jelikož řada rodičů dnešních dětí již vyrůstala v době, kdy byly technologie všudypřítomné.

nejvyšší nárůst (z 32 % na 59 %) a stalo se tak druhou nejčastější aktivitou. Na dalších místech je využívání internetu pro školní účely, hraní her s dalšími hráči a stahování hudby či hudby (Livingstone, Mascheroni, Ólafsson & Haddon, 2014). Pea a kolektiv (2012) ve své studii více než tři tisíce čtenářek časopisu *Discovery girl* ve věku 8 – 12 let udávají, že právě tolik populární sledování videí a online komunikace (a také mediální multitasking) pozitivně koreluje s negativními socio-emocionálními výstupy³ u těchto dívek, zatímco komunikace tváří v tvář je spojována s pozitivními výstupy. Zajímavá je pozitivní korelace mezi online komunikací a počtem přátel vnímaných rodiči jako zdroj špatného vlivu na dceru. Možným vysvětlením negativního hodnocení ze strany rodičů by mohla horší kontrolovatelnost online komunikace (Mascheroni & Cuman, 2014). Profil na sociální síti má přitom čtvrtina evropských dětí ve věku 9 - 10let, v kategorii 11 - 12 let už jej má více než polovina, přičemž s přibývajícím věkem se zvyšuje pravděpodobnost používání SNS⁴ (Livingstone, Mascheroni, Ólafsson & Haddon 2014). Telefon v roce 2013 mělo v USA 74% teenagerů (12-17let), přičemž 47 % z nich vlastnilo smartphone (37 % teenagerů celkově). Téměř ¾ teenagerů udávalo, že se alespoň občas připojuje k internetu pomocí smartphonu, tabletu či jiného přenosného zařízení. Čtvrtina dokonce udala, že pro přístup k internetu používá primárně telefon (oproti 15 % dospělých), přičemž u teenagerů vlastnicích smartphone už se jedná o polovinu. Dívky používají telefon coby primární prostředek připojení k internetu častěji než chlapci (Madden, Lenhart, Duggan, Cortesi & Gasser, 2013).

Internet může být využíván jednak jako soliterní médium, tak i jako společenské. Soliterním užíváním máme na mysli například online bankovníctví, čtení zpráv či sledování videí, zatímco společenským je vyřizování emailů, užívání SNS či sdílení obrazovky s někým dalším. Soliterní činnosti jsou také ty, které spíše mohou mít negativní vliv na sociabilitu (Lupač 2015). Ženy spíše používají internet ke komunikaci, zatímco muži častěji vyhledávají informace nebo zábavu (Kennedy et al, 2003). Tato zjištění korespondují s předchozími výzkumy udávajícími vyšší míru komunikace žen oproti mužům, kdy ženy mají obecně větší sociální síť. A jsou to právě ženy, které spíše udržují kontakt s rodinou i prostřednictvím internetu (Katz, 2002).

³ Měřenými socio-emocionálními výstupy byly následující proměnné: pocity normálnosti, pocity společenského úspěchu, dostatek spánku, počet přátel, o nichž se rodiče domnívají, že mají „špatný vliv“ na dceru (Pea et al, 2012).

⁴ Profil na některé ze SNS má také 84 % 13-14 letých a 93 % 15-16 letých (Livingstone, Mascheroni, Ólafsson & Haddon 2014).

Velké množství různorodých obsahů umožňuje společné užívání internetu a možná pole nových témat. Rodinní příslušníci spolu mohou sdílet jednu obrazovku, hrát hry, sledovat videa či společně vyhledávat informace potřebné ke splnění domácího úkolu. Také spolu komunikují o tom, co zrovna na internetu viděli, případně si posílají zajímavé odkazy⁵ (Kennedy, Smith, Wells & Wellman, 2008; Rainie & Wellman, 2012, FOSI, 2015). V roce 2008 odpovědělo 52 % respondentů žijících s manželem/kou a alespoň jedním dítětem, že se věnují online aktivitám s další osobou alespoň několikrát týdně. Dalších 34 % rodin udávalo tuto činnost alespoň občasně (Kennedy, Smith, Wells & Wellman, 2008). Velice podobný výsledek udává i aktuálnější výzkum z roku 2015, kde časté společné užívání internetu s dětmi uvádí 55 % rodičů (FOSI, 2015). Matky tráví s dětmi více času online než otcové. Zvláště zajímavé jsou pak matky-intenzivní uživatelky, které tráví v průměru 4,6 hodin týdně online se svými dětmi (oproti 1,5 hodině u otců-intenzivních uživatelů) (Kennedy, Smith, Wells & Wellman, 2008). Toto sdílené užívání je také častější u mladších rodičů a mladších dětí (které mívají mladší rodiče). Vyšší společné užívání také častěji udávají technicky zdatní rodiče a rodiče s technicky zdatnými dětmi (FOSI, 2015).

Nicméně i přes velký počet dětí i rodičů využívajících internet, zůstává primárním způsobem, jak se s dítětem rychle spojit telefonát nebo SMS, zatímco použití emailu nebo SNS zůstává pro tyto účely minimální (pod 2 %) (Anderson, 2016). To se ovšem jeví jako pochopitelné, vzhledem k tomu, že děti dostávají telefon se „*strings attached*“, tedy se závazkem zvedat telefon rodičům a být pro ně tak kdykoliv dostupné a kontrolovatelné. Děti a teenageři ovšem mívají pocit, že by měli mít i nějaký čas pro sebe, kdy nemusí být dostupní. Nutnost reagovat na každou zprávu (ať již přes telefon nebo SNS) a telefonát rodičů mohou vnímat jakožto svazující a omezující jejich individualitu, dokonce jako určitou past (boyd, 2015; Mascheroni & Cuman, 2014; Turkle, 2012). Stejně pocity podle Turkle (2012) zažívají někteří rodiče ohledně svých zařízení, díky kterým jsou vždy a všude dostupní pro svou práci⁶. Nutnost být stále dostupný a připojený mohou vnímat děti i dospělí jako stresující. Někteří dospělí dokonce hovoří o možnosti spojit se svými dětmi kdekoliv a kdykoliv jako o „stresu, o který se neprosili“, jelikož pokud dítě okamžitě nezareaguje, sice racionálně vědí, že je

⁵ Často označované jako „*hey, look at this*“ zkušenost (Kennedy, Smith, Wells & Wellman, 2008; Rainie & Wellman, 2012).

⁶ V roce 2015 odpovědělo 30% amerických dospělých respondentů, že vnímají svůj telefon jako svazující (angl. orig. *digital leash*) (Pew Research Center, 2015).

nejspíše v pořádku, ale jen těžko se ubrání pochybnostem. Komunikační technologie, které podle Rainieho a Wellmana (2012) rodinu spojují, mohou tedy přinášet i opačné pocity než jen rodinnou harmonii – povinnost, stres a úzkost.

4. Prarodiče a vnoučata

Přestože více než polovina českých uživatelů internetu je v důchodovém věku, není generace dnešních prarodičů zdaleka tolik odpojená, jak by se mohlo zdát (Lupač, Chrobáková & Sládek, 2014). Část dnešních (zvláště mladších) prarodičů se s internetem setkala před odchodem do důchodu prostřednictvím zaměstnání. V USA bylo v roce 2010 připojeno 76 % uživatelů ve věku 56-64 let, 58 % ve věku 65-73 let a 30 % ve věku 74let a více (Zickuhr, 2010). V českém prostředí jsou tato čísla (zřejmě kvůli k pozdějšímu nástupu a rozšíření internetu) zásadně nižší – ve věku 65-74 let bylo v roce 2014 online 37 % a z nejstarší generace pouhých 10 % (Lupač, 2015). Mladší prarodiče jsou častěji uživateli internetu a zároveň mají širší portfolio aktivit (lineární závislost). Vzhledem ke stárnutí populace se dá předpokládat další nárůst uživatelů ve starších věkových kategoriích.

Podle výsledků z Pew Research Center mají mladší, vzdělanější senioři s vyššími příjmy vyšší pravděpodobnost připojení k internetu. U starších lidí existují specifické problémy, kvůli kterým zůstávají neaktivní, například někteří senioři uvádí zdravotní obtíže způsobující problémy se čtením. Dalšími důvody mohou být skepse vůči výhodám internetu nebo problémy spojené s učením se používat nové technologie (77% udává, že by k tomu potřebovalo asistenci). Když se ovšem senioři internet naučí používat, rychle jej integrují do své každodenní rutiny a skepse ohledně výhod mizí. Oproti generaci dětí a rodičů používají prarodiče mnohem méně často internet na mobilních zařízeních (smartphone, tablet). Jsou tedy většinou během užívání internetu na jednom místě, obvykle doma či na veřejném místě s přístupem k internetu, na rozdíl od mladších generací, které jsou online vždy a všude (Zickuhr, 2010; Smith, 2014).

Ačkoliv hlavním médiem komunikace seniorů v rámci internetu zůstává email, za poslední dva roky zažívají SNS prudký nárůst uživatelů starších generací. Senioři se připojují na SNS především za účelem obnovení kontaktu s dávnými známými, hledání podpůrných komunit pro chronicky nemocné, případně coby snahu o navázání kontaktu s mladšími generacemi (Madden, 2010; Zickuhr, 2010). Zatímco pro uživatele mladší 50 let je hlavní motivací připojení se na SNS spojení se s přáteli, pro uživatele starší 50 let je to právě kontakt s rodinou (Madden, 2010). Konkrétně Carpenter a Buday (2007) udávají, že 81 % osob z jejich vzorku starších 65let užívá internet pro udržení kontaktu

s dalšími lidmi, a těmi jsou v 56 % jejich děti a ve 44 % jejich vnoučata. Senioři, kteří používají SNS, komunikují s přáteli a rodinou častěji než neuživatelé (Smith, 2014).

Většina prarodičů kontakt s vnoučaty kumuluje. To znamená, že čím častěji se prarodiče vídají svými vnoučaty, tím více také využívají i další typy kontaktu (např. telefonáty) (Cherlin & Furstenberg, 1986). Babičky s vnoučaty komunikují více než dědečkové, a to jak tváří v tvář, tak prostřednictvím telefonátů (ibid.) i emailů (Quarello et al, 2005). Nicméně i tak zůstává nejčastější formou kontaktu s generací prarodičů (po kontaktu tváří v tvář) telefon (Hurme, Westerback, & Quadrello, 2010; Tee, Brush & Inkpen, 2008).

Finský výzkum z roku 2010 ukazuje, že kontakt mezi vnoučaty a prarodiči je závislý na vzdálenosti. Čím větší vzdálenost, tím méně kontaktu tváří v tvář i méně telefonátů, a zároveň tím méně vnoučata posílají prarodičům textové zprávy. Zajímavé je, že prarodiče a vnoučata žijící daleko si posílají SMS méně často než ti, kteří bydlí blíže u sebe. Podle autorů tkví vysvětlení v tom, že pokud jsou si generace geograficky blíže, mají více důvodů si posílat SMS ohledně praktických záležitostí (detaily setkání apod.). Čím větší geografická vzdálenost generace dělí, tím spíše prarodiče posílají vnoučatům dopisy či pohlednice⁷ (Hurme, Westerback, & Quadrello, 2010). Ve studii zahrnující čtyři evropské státy (Španělsko, Finsko, Estonsko, Velká Británie) geografická vzdálenost negativně korelovala se všemi formami komunikace s výjimkou emailů⁸ (Quadrello et al 2005). Poslední zjištění naznačuje určitou možnost překonání (respektive zmírnění) problémů spojených s fyzickou vzdáleností a kompenzace chybějícího kontaktu pomocí internetu.

Dnešní mladé generace (tedy děti, teenageři a mladí dospělí) vnímají telefonáty odlišně, než ty starší. Telefonáty jsou u mladších generací vnímané jako nástroje pro případy nouze, respektive neodkladné záležitosti, nikoliv každodenní domluvu či klábosení⁹ (boyd, 2015; Rainie & Wellman, 2012; Turkle, 2012). Telefonát vyžaduje plnou pozornost, a tím pádem je i časově náročnější. Další nevýhodou telefonátů je (pro teenagery) riziko prozrazení jejich lokace kvůli okolnímu hluku (boyd, 2015). Tato

⁷ Vzhledem k tomu, že respondenti udávali posílání pohlednic či dopisů jen párkrát do roka, nejspíše se jednalo o blahopřání k narozeninám, přání k Vánocům, apod.

⁸ Třetina uživatelů-prarodičů využívala email i k posílání zpráv vnoučatům. Ovšem je nutné poznamenat nízký počet respondentů, kteří by používali internet a uměli s emailem.

⁹ Možnost takové změny vnímání telefonátů jakožto hypotézu promýšlí Haddon (2004) v úvaze nad budoucím vývojem internetu po ustálení jeho používání generací, která s ním vyroste.

změna vnímání funkce telefonátů může vést k určitému nepochopení mezi generacemi, případně až k omezení kontaktu mezi nimi. Pro mladší generaci může být složité vysvětlit důvody, proč prarodičům nevolají, nebo proč nemají zájem o dlouhé telefonáty, které nemají jasný cíl a důvod. Pro starší generaci, jež zažila dobu před mobilními telefony a internetem, by takové vysvětlení ani často nemuselo být srozumitelné, nebo by jej mohla vnímat jakožto odmítnutí ze strany mladších členů rodiny. Mladší generace také často pociťují telefonáty prarodičům (či rodiče svým rodičům) jako břemeno a nechtěnou povinnost, což může způsobovat napětí mezi generacemi (Haddon, 2004).

Dalšími potenciálními zdroji nepochopení či zklamání z komunikace pomocí ICT může být odlišný jazyk generací. Turkle (2015) ilustruje tento nesoulad svou vlastní zkušeností s chybnými interpretacemi na příkladu svého neohrabaného psaní textových zpráv dceři. Textová komunikace má, podle Turkle, určitá nepsaná pravidla, která ne každý ovládá. Zdrojem jedné z těchto chybných interpretací byla zpráva od matky pro dceru. V reakci na přechodící zprávu poslala stručnou odpověď: „Skvěle.“ Turkle argumentuje tím, že přesně to by to řekla, kdyby s dcerou hovořila tváří v tvář a bylo by zcela jasné, že skutečně považuje situaci za skvělou. Dcera ovšem zprávu interpretovala jako sarkasmus. Celá situace by přitom nejspíše nevznikla, kdyby Turkle dodržovala ona nepsaná pravidla. V tomto případě by stačilo zřejmě použití emotikony¹⁰ či přidání vykřičníku. Turkle uvádí, že pokud se textová komunikace mezi ní a její dcerou s přibývajícím časem zlepšuje, je to pouze díky dceřině uvědomění, že matka neumí psát textové zprávy. Dcera tak začala interpretovat matčiny zprávy nikoliv ve výkladovém rámci, který by použila pro zprávy od přátel, ale ve speciálním rámci pro svou matku. Taková změna interpretace se zdá být základní pro propojení generací prostřednictvím ICT.

Jelikož generace prarodičů nevyrostala s počítači ani internetem, je přirozené, že má na tyto technologie jiný náhled, než mladší generace. Na rozdíl od rodičů a dětí, které spolu sdílejí obrazovky svých zařízení a ukazují si různý obsah za účelem obohacení konverzace, prarodiče jen málokdy spatřují v takových praktikách plusy. Starší generace se výrazně častěji domnívají, že přítomnost telefonu společenským setkáním ubližuje, případně jim nikdy neprospívá. Zvláště patrné je to pak u žen starších 50 let. Tolerance

¹⁰ Šmahel (2003) se svých respondentů dotazoval mj. i na význam jednotlivých emotikon. Názory respondentů se ovšem lišily i v případě nejzákladnější emotikony „;-)“, kdy ji někteří interpretovali jako úsměv, dobrou náladu, zatímco pro jiné symbolizoval i sarkasmus či ironii.

starších generací vůči používání telefonů na veřejnosti je také mnohem nižší než u mladších generací (Rainie & Zickuhr, 2015).

5. Aspekty komunikace

Následující část práce se zaměřuje na změny či dynamiku některých aspektů komunikace – času, prostoru, norem a soukromí. V podkapitolách věnujícím se času a prostoru se zaměříme na stírání hranic mezi prací a domovem, dále kontakt v rámci domácnosti i mimo ni, vnímaný pocit nedostatku času a jeho důsledky. Rozsáhlá část je věnována tématu multitaskingu, vzhledem k jeho relativně nízkému zpracování v kontextu komunikace.

Druhá podkapitola je na pomezí první (čas a prostor) a druhé podkapitoly (soukromí) a tvoří tak přechod mezi nimi. Pojednává jednak o čase stráveném online, a také naráží na problematiku soukromí.

Třetí a poslední podkapitola se věnuje soukromí, a to především soukromí nejmladší generace. Mapuje vyjednávání identit dětí a teenagerů v online prostředí, složité zvažování zamýšleného publika a proplouvání různými kontexty. Naráží také na určité zdroje nepochopení či zklamání. Dále se dotýká přesunu některých typů konverzací do online prostředí – jako jsou konverzace o nepříjemných tématech či kladení otázek, které by offline mohlo být obtížné. Závěrem nadnáší možný etický problém narušení soukromí dětí ze strany jejich rodičů.

5.1. Čas a prostor

Pojem času, jeho nedostatku a potřeby koordinace časově náročných rozvrhů v rámci rodiny, je často se objevujícím motivem ve spojitosti se snahou vysvětlit dynamiku rodiny. Důležitá je také intenzita využívání ICT, v našem případě internetu. Excesivní používání internetu může přinášet zhoršení sociability u dětí i dospělých. V posledních letech zaznamenává doba strávená používáním internetu nárůst, v České republice se mezi lety 2005 a 2014 zdvojnásobila (Lupač, Chrobáková & Sládek, 2014)¹¹.

Současné výzkumy se shodují v tvrzení o poklesu podílu komunikace tváří v tvář mezi členy rodiny. Ačkoliv takové zjištění může působit jako podpora argumentace o rozpadu rodiny a vyvolávat představy izolovaných jedinců, ukazuje se, že kontakt mezi členy rodiny se naopak zvyšuje (Rainie & Wellman 2012; WIP, 2012). Většina uživatelů neuvádí žádnou změnu množství komunikace tváří v tvář s rodinou od doby, co mají

¹¹ Tento nárůst může být způsoben i rozšířením mobilního internetu.

připojení k internetu doma. Pokud nějakou změnu vnímají, bývá negativní (v ČR v roce 2010 udávalo snížení 32 % uživatelů) (WIP, 2012). Co se kontaktu s rodinou týče, 67 % českých uživatelů internetu vnímá jeho zlepšení (z toho 26 % výrazné zlepšení), zhoršení je udáváno jen v jednotkách procent. Nezanedbatelná část uživatelů (29 %) nevnímá žádnou změnu (Lupač, Chrobáková & Sládek, 2014). Pokud tyto výsledky porovnáme s předchozími lety, je zde patrný vývoj směrem ke zlepšení kontaktu, přičemž ubývá respondentů, kteří by nevnímali žádnou změnu (Lupač & Šmahel, 2008; Lupač, Chrobáková & Sládek, 2014).

Využívání ICT zaplňuje mezery v kontaktu během dne, a to především pomocí textových zpráv či emailu mezi dětmi a rodiči nebo partnery. Tento kontakt umožňuje rodinám sladit náročné časové rozvrhy – od informací o pozdním návratu z práce, připomínky naplánovaných návštěv zubaře po domluvu, kdo odveze dítě na zájmový kroužek. Kontrola nad osobním a rodinným rozvrhem podle Rainieho a Wellmana (2012) redukuje stres a pomáhá vyrovnat se s mnohdy náročnými a protichůdnými požadavky práce, domova či školy. Zvláště výhodný pak může být kontakt pomocí ICT pro svobodné matky či otce, kteří tak mají lepší přehled o svém dítěti, a pro rozvedené rodiče žijící mimo domácnost, kteří tím mohou získat kontakt nad rámec stanovený soudem. Jakožto hlavní výhody textových zpráv a emailů je vnímána jejich asynchronnost a v případě emailu ještě navíc jeho *lack of intrusiveness*, tedy to, že oproti textovým zprávám či telefonátům není rušivý. V tomto ohledu email a textové zprávy nenahrazují komunikaci tváří v tvář, pouze ji doplňují o kontakt navíc v situacích, kdy není dostupná (například během pracovní doby, školní výuky atp.) (Kennedy, Smith, Wells & Wellman, 2008; Wellman & Rainie, 2012).

Zvýšení kontaktu s rodinou se zdá být univerzálním jevem napříč různými zeměmi. V mezinárodním reportu World Internet Project z roku 2012 tento výsledek potvrzovala data z většiny evropských zemí. Stejný trend ukazují i výzkumy z Kanady a USA (Rainie & Wellman, 2012). Nicméně ačkoliv se kontakt zvyšuje, udává polovina Američanů nespokojenost s množstvím času věnovanému rodině (Wellman & Rainie, 2012). Přesto podle výzkumu Pew Research Center tráví 77 % rodičů veškerý nebo téměř veškerý volný čas právě se svými dětmi a většina rodin večeri několikrát do týdne společně. Jedná se tedy skutečně o problém množství tráveného času s dětmi, nebo spíše o jeho kvalitu? Sherry Turkle, autorka vlivné knihy *Alone Together*, udává, že rodinné večere sice nevymizely, nicméně je při nich ticho, nebo jsou přerušovány sledováním

obrazovky telefonů – a to jak v případě dětí, tak v případě rodičů (Turkle, 2012, 2015, Pea et al, 2012). Děti si podle Turkle (2012, 2015) stěžují na kvalitu společně tráveného času s rodiči právě kvůli neustálé soutěži o pozornost s obrazovkami rodičů. Podobný trend naznačuje i Kaiser Family Foundation Study prováděná na amerických dětech ve věku 8-18 let, kde 45 % respondentů odpovědělo, že je televize v jejich domě většinou puštěná, i pokud ji nikdo nesleduje a dalších 34%, že se tak děje někdy (Roberts, Foehr & Rideout, 2010).

5.1.1. Nedostatek času

V úvodní kapitole jsme zmiňovali určité smazání hranic mezi soukromým a veřejným, respektive mezi prací a domovem¹². Stejně, jako kontakt s rodinou probíhá často v pracovním prostředí ve formě emailů manželce, SMS synovi či facebookové konverzace o příští rodinné dovolené společně s rodinou švagra, dostávají se pracovní konverzace a záležitosti do soukromí domova. Vzhledem k vyžadované flexibilitě ve značném množství zaměstnání je tak odpovídání na pracovní emaily či kooperace na pracovních projektech poměrně běžnou záležitostí. Různé typy práce z domova nejsou ničím neobvyklým, a tak se často rodina ocitá v situaci, kde je sice rodič fyzicky přítomný v domácnosti, nicméně je myšlenkami jinde a děti či partner jsou informováni, že je daná osoba zrovna „v práci“¹³ (Haddon, 2004; Livingstone, 2009; Rainie & Wellman, 2012). Toto pronikání práce do domova může na jedné straně působit neschopnost nechat práci za dveřmi kanceláře, na druhé straně osvobodit od dlouhého sezení v zaměstnání (Rainie & Wellman, 2012).

Zajímavé jsou výsledky Stevenson (2011), která na základě rozhovorů s rodiči a dětmi zmiňuje problém časové nekompatibility mezi těmito dvěma generacemi. Děti často přicházejí za rodiči s otázkami či touhou si promluvit ve chvílích, kdy rodiče nemají čas, například pracují z domova. A zároveň rodiče přicházejí za dětmi, když jsou zaneprázdněné komunikací s přáteli online. Časová vytíženost je udávána jako častý důvod pro omezení komunikace tváří v tvář a udržování kontaktu se členy domácnosti, rozšířenou rodinou či přáteli prostřednictvím asynchronních (či alespoň semi-asynchronních) komunikačních médií (email, Skype, SNS apod.). Jakožto jedna

¹² Pronikání internetu do domácností je s využitím k práci či školní výuce spojeno od počátku. V roce 2005 na otázku: „Proč jste si domů pořídili internet?“ často objevovala odpověď, že to vyžadovala práce/studium respondenta (Bakardijeva, 2005).

¹³ Je ovšem nutné si uvědomit, že takové možnosti jsou spíše privilegii (Livingstone, 2009).

hlavních výhod v kontaktu přes internet je, že komunikace tímto způsobem druhého člověka nevyrušuje od toho, co právě dělá (nebo by alespoň vyrušovat neměla).

Turkle (2012) udává, že všichni předpokládají, že ostatní jsou příliš zaměstnaní. Tee, Brush & Inkpen ve své kvalitativní studii třiceti rodičů a prarodičů z roku 2008 ve výpovědích svých respondentů na taková tvrzení také často narážejí. Většina respondentů vyjadřovala touhu zvýšit komunikaci s alespoň jedním členem rodiny žijícím mimo svou domácnost, ale zároveň udávala, že takové zvýšení není reálné – často právě kvůli zaneprázdněnosti jedné či druhé strany.

Právě na poli udržování slabších vazeb či geograficky vzdálenějších kontaktů skýtá internet velké usnadnění (Livingstone, 2009; Lupač, 2015; Rainie & Wellman, 2012). V rámci rodiny se tak často stává prostředkem komunikace s rodinnými členy žijícími mimo domácnost respondenta. V roce 2008 na otázku: „Zvýšily nebo snížily nové technologie kvalitu vaší komunikace s členy rodiny žijícími mimo vaši domácnost?“ uvádělo 53 % amerických dospělých zlepšení a 44 % žádnou změnu (Kennedy, Smith, Wells & Wellman, 2008). Uváděnými benefity komunikace touto cestou oproti tradičně využívaným telefonům je především finanční a časová nenáročnost a asynchronnost, tedy v tomto případě možnost odpovídat v čase, kdy se to příjemci zprávy hodí, nikoliv ihned v daný okamžik. Asynchronnost také hraje roli u kontaktu s příbuznými žijícími daleko od respondenta, zvláště v případě, že příjemce a odesílatele dělí několik časových pásem. Tato nenáročnost a jednoduchost umožňuje sdílení zdánlivě banálních informací, vtipů či nápadů, kvůli kterým by si jinak členové rodiny nevolali (Bakardijeva, 2005). Tyto kontakty za rodinu udržují spíše ženy než muži (Bakardijeva, 2005; Boonaert & Vettenburg, 2011; Katz, 2002), a další studie naznačuje, že ženy také spíše trpí výčitkami svědomí, pokud udržují kontakt v rámci rozšířené rodiny méně často, než by samy chtěly (nebo by podle svého mínění měly) (Tee, Brush & Inkpen, 2008).

5.1.2. Multitasking

Současné digitální technologie podporují nové vnímání času, jelikož nám dávají pocit, že do svého disponibilního času dokážeme navrstvit více činností než kdy dříve (Turkle, 2012). Koncepce o digitálních domorodcích předpokládaly generaci přirozeně využívající multitasking, přičemž ve všech souběžně vykonávaných činnostech měla excelovat. Ano, mladí lidé jsou mediálními multitaskery častěji: více než čtvrtinu času, během něhož mládež (8-18let) používá média, využívá dvě a více médií současně (Brasel & Gips, 2011; Roberts, Foehr & Rideout, 2010). Nicméně dosavadní studie spíše

prokazují, že se kvalita u většiny simultánně prováděných aktivit naopak zhoršuje. Navíc schopnost multitaskingu dosahuje vrcholu po 20. roku života¹⁴ a s přibývajícím věkem se snižuje (Courage et al, 2015). Výzkumníci ze Stanfordské univerzity se v roce 2009 rozhodli testovat rozdíly mezi silnými mediálními multitaskery, tedy lidmi, kteří často využívají mnoho médií souběžně, a lehkými mediálními multitaskery, kteří tak činí výrazně méně. V prvním testu, zaměřeném na odfiltrování nerelevantních (rozptylujících) stimulů z prostředí, měli respondenti rozhodovat, zda červený obdélník změnil mezi obrázkem 1 a obrázkem 2 svou pozici. Rozptylujícím stimulem byly modré obdélníky přítomné na obou obrázcích. Silní mediální multitaskeri skórovali mnohem hůře než slabí mediální multitaskeri, přičemž jejich schopnosti se lineárně zhoršovaly se zvyšujícím se počtem rozptylujících stimulů (modrých obdélníků). V těžší variantě testu byly výsledky ještě markantnější.

Druhý test byl zaměřený na odfiltrování nerelevantních podnětů z paměti při přemýšlení nad podněty dva až tři kroky zpátky. Konkrétně byly účastníkům ukázány sledy písmen, přičemž úkolem bylo rozhodnout, zda poslední ukázané písmeno se shoduje s předposledním ukázaným (v případě 2 kroků zpátky) nebo, ve ztížené variantě, třetím posledním (3 kroky zpět). Ačkoliv v případě identifikace správného stimulu byly obě skupiny v případě 2 kroků zpět vyrovnané, silní mediální multitaskeri častěji identifikovali špatného stimulu (tj. označení, že se písmeno shoduje s předposledním, přestože tomu tak nebylo). Vybírali tedy i stimuly, které se objevily před delší dobou, ale které v paměti držet neměli. Zvláště pak v případě 3 kroků zpět častěji volili písmena, která se objevila v testu víckrát, a tento výsledek se s přibývajícím dobou testu zhoršoval.

Poslední test byl zaměřený na přepínání mezi úlohami, kdy v první části bylo účastníkům vždy na okamžik ukázáno, zda budou určovat číslo či písmeno. Následně jim byla ukázána kombinace čísla a písmena (např. 4e), a pak bylo jejich úkolem rozhodnout, zda se jednalo o samohlásku či souhlásku u písmen, respektive sudé či liché číslo. I v tomto testu dopadli silní mediální multitaskeri hůře (jejich reakční doba byla delší) než slabí mediální multitaskeri.

Výzkum tedy ukazuje, že silní mediální multitaskeri jsou náchylnější k rozptýlením, a to jak vnějším (případ s modrými obdélníky), tak k vnitřním (rozptýlení vlastní pracovní paměti v případě 2 až 3 kroků zpět). Stejně tak jsou méně efektivní v potlačování

¹⁴ U mladších 20 let ještě není tato schopnost plně vyvinuta (Courage et al, 2015).

nerrelevantní sady stimulů (přepínání mezi úlohami zaměřenými na čísla či písmena) a mají tendenci reagovat na stimuly mimo zadaný úkol¹⁵ (Ophir, Nass & Wagner, 2009).

Z dostupné literatury o multitaskingu vyplývá, že ve většině případů dopadají lidé vykonávající více činností zároveň hůře, než pokud vykonávají pouze jednu (angl. orig. *single-task*) (Courage et al, 2015). Přepínání mezi různými úkony, jako je například přechod od čtení emailu ke komunikaci s dítětem, má tedy svou cenu, a tou je zhoršení kvality vykonávaných činností na úkor jejich kvantity. Právě o této fragmentaci pozornosti mezi více činnostmi a komunikaci hovoří Sherry Turkle (2012, 2015). Pokud během rodinných večerů pošilháváme pod stolem ke svým telefonům, nabízí se předpoklad, že tím devalvujeme probíhající offline konverzaci.

Dobu strávenou „přepínáním“ mezi činnostmi přitom velice špatně odhadujeme. Experimentální studie z roku 2011 ukázala velkou diskrepanci mezi udávaným množstvím přepnutí mezi televizí a počítačem, respektive velké podhodnocení (až o 88 %) skutečného přepínání (Brasel & Gips, 2011). Ačkoliv se jedná o výsledky z laboratorního experimentu s malým počtem účastníků (několika studenty a zaměstnanci vysoké školy) a nelze tedy aplikovat její výsledky na většinovou populaci, podhaluje možnost, že si z velké části toto přepínání ani neuvědomujeme. Pokud bychom dovedli toto zjištění do důsledků, nabízí se otázka, zda jsme schopni posoudit kvalitu (respektive její případné zhoršení) vlastních konverzací v rámci (nejen) rodiny, pošilháváme-li během nich směrem k obrazovkám.

Jak často tedy používáme ICT během interakce s jinými lidmi? Pew Research Center uvádí, že 89% amerických dospělých použilo telefon během posledního společenského shromáždění, jehož se účastnili. Třetina si myslí, že použití telefonu je vůbec nerozptýlilo od konverzace v rámci skupiny. Odhady doby našeho přepínání máme ovšem, jak bylo zmíněno, tendenci silně podhodnocovat a multitasking obecně simultánně prováděné činnosti zhoršuje. Ačkoliv většina respondentů uvádí použití telefonu během společenské události k prosociálním účelům (sdílení fotografie z události, vyhledání informace zajímavé pro skupinu), neznamená to, že takové jednání vnímají pozitivně i ostatní členové skupiny. Čtvrtina respondentů měla někdy pocit, že

¹⁵ Je ovšem důležité si uvědomit, že skupiny, na kterých byl výzkum proveden, jsou specifické a spadá do nich cca třetina populace. Za předpokladu, že je distribuce multitaskingu normální, byli vybráni jedinci, kteří se nachází alespoň jednu směrodatnou odchylku od průměru.

jim druhý člověk nevěnoval dostatek pozornosti, protože byl příliš rozptýlený svým telefonem¹⁶ (Rainie & Zickuhr, 2015).

Vhodnou ilustraci uvedených problémů používání médií během komunikace, byť z prosociálních důvodů, je rozhovor s rozvedeným otcem sedmileté dcery z knihy Sherry Turkle (2015). Otec popisuje, jak se s dcerou vydal na školní výlet za účelem společného sblížení a kontaktu nad rámec stanovený soudem. Během výletu pořizoval velké množství fotografií, zveřejňoval je na sociální síti a komunikoval o svém nadšení s přáteli online. Pak si ovšem uvědomil (po dceřině upozornění), že už asi dvě hodiny vůbec nemluví s dcerou a je zcela pohlčen sdílením zážitků online.

Je ovšem nutné zmínit, že ve zmíněném šetření o používání telefonů během interakce s ostatními neměli respondenti specifikovat, o jaké společenské setkání se jednalo. Data tedy obsahují od rodinných večeří, obědů v restauraci po firemní meetingy. Tolerance vůči používání telefonů během rodinných večeří byla mezi respondenty velice nízká (Rainie & Zickuhr, 2015), což ovšem nevylučuje jejich používání i během těchto událostí – v kvalitativních rozhovorech se takové výpovědi objevují poměrně často (např. boyd, 2015; Turkle, 2012, 2015). Existuje zřejmě rozdíl mezi vnímaným rozptýlením médiem a skutečným rozptýlením, a v důsledku toho vnímanou pozorností věnovanou ostatním a pocity, které takové jednání vyvolává v druhých. Tyto rozdíly nejsou příliš prozkoumané a zůstává zde prostor pro další výzkum.

5.1.3. Multiplicita komunikace

V otázce multitaskingu ovšem nejde pouze o používání více médií zároveň, ale také o tzv. multiplicitě komunikace, jak tento jev nazývá Šmahel (2003). Multiplicitou komunikace se rozumí online komunikace s více osobami najednou, například přepínání mezi různými chat okny Facebooku (nebo například Skypu), „šeptání“ (soukromá konverzace) v rámci chatroomu či různé kombinace obsahující konverzaci s více lidmi najednou. K této multiplicitě komunikace pochopitelně patří také multitasking v rámci médií či jiných činností – je možné vařit oběd podle receptu na tabletu, poslouchat u

¹⁶ Podobně je tomu u vážných partnerských vztahů, čtvrtina dospělých (vlastníků telefonů) měla někdy pocit, že jim partner kvůli svému telefonu nevěnuje dostatek pozornosti. Mladší lidé (18-29 let) takové pocity uvádějí výrazně častěji (42%) (Pew Research Center, 2014).

toho hudbu či mít puštěnou televizi a zároveň řešit osobní problémy s kamarádkou prostřednictvím Skypu.

Multiplicita komunikace jen hlouběji ilustruje fragmentaci pozornosti, o které jsme se již zmiňovali v předchozí kapitole. Díky této fragmentaci nikdy nevíme, zda se osoba, se kterou vedeme konverzaci přes ICT, věnuje jen nám, a spíše předpokládáme, že nikoliv, jelikož sami nevěnujeme konverzaci plnou pozornost. Ačkoliv sami toužíme po absolutní pozornosti, nejsme ochotni ji dávat (Šmahel, 2003; Turkle, 2012). Taková fragmentace by nebyla bez internetu možná - věnovat se zároveň třem lidem v konverzacích o třech různých tématech „offline“ nejsme schopni. Jedna ze Šmahelových respondentek ilustruje tuto multiplicitu jako možnost sedět ve třech různých hospodách, se třemi různými lidmi a probírat tři různá témata (Šmahel, 2003, s. 136). Sedět na více místech zároveň bez nutnosti opustit vlastní pokoj se zdá být více než lákavým. Navíc díky se díky této možnosti nemusíme bát, že bychom něco zmeškali, jsme všude a svým způsobem nikde, jak fyzicky, tak mentálně.

5.1.4. *Fear of missing out*

Narativy, ve kterých si děti stěžují na neustálou zahleděnost rodičů do jejich telefonů, se objevují stále častěji. Děti se svěřují s pocity neviditelnosti a nutnou soutěží s technologiemi o pozornost svých rodičů. Zajímavý a závažný je rozhovor provedený Sherry Turkle, během něhož si jeden teenager stěžuje právě na takové chování své matky. Ta dokonce během společné dovolené údajně prohlásila, že se nemůže dočkat, až se vrátí domů, protože „*má pocit, že zmeškává všechny ty věci, co musí udělat*“ (Turkle, 2015, s. 115). Podobné pocity deklarují jak dospělí, tak děti, ve spojitosti s emaily či SNS - mají zkrátka pocit, že pokud budou mimo dosah internetu, zmeškají něco důležitého, nebudou v obraze.

Ve spojitosti s těmito narativy se přímo nabízí koncept „*fear of missing out*“. *Fear of missing out* (zkr. FoMo) je spojený nejen s úzkostmi, že zmeškáme něco důležitého či zajímavého, ale také s neustálou komparací našeho osobního života s životy ostatních. Jedná se o poměrně nový jev spojovaný především se sociálními sítěmi (Facebook, LinkedIn, Twitter apod.), protože právě sociální sítě nám dávají možnost nahlédnout do života ostatních a ukazují nám velkou plejádu možných aktivit či společenských událostí, kterých bychom se mohli účastnit. Je to také jeden z důvodů, proč je tak těžké

se odpojit od internetu – máme tendenci zůstat připojeni k životům ostatních (Przybylski, Murayama, DeHaan, & Gladwell, 2013).

Jelikož je FoMo relativně novým jevem, objevuje se spíše v populární literatuře, než v empirických studiích. Nicméně výzkumy Przybylského a kolektivu z roku 2013 provedené od operacionalizace FoMo v prvním výzkumu, reprezentativního vzorku populace v druhém výzkumu a nakonec studii zaměřené na vysokoškolské studenty, nám dávají určitý vhled do problematiky. Z jejich výsledků vyplývá, že FoMo se týká především mladých lidí (18-33 let), zvláště pak mladých mužů, a je spojen s určitou životní či momentální nespokojeností a nedostatečně uspokojivými osobními vztahy. A v neposlední řadě je také spojen s vysokým užíváním SNS (Przybylski, Murayama, DeHaan, & Gladwell, 2013).

FoMo tedy může mít spojitost s neustálým připojením a dostupností dětí, teenagerů a jejich rodičů. Čekají, co se stane a chtějí toho být součástí. Ať už jde o pracovní nabídku, o kterou by rodiče mohli přijít, nejnovější drama nejlepší kamarádky nebo cokoli jiného. Je zde ovšem riziko, že na úkor obav, abychom nezmeškali události na obrazovce, zmeškáme ty skutečně důležité.

5.2. Normy

Se stále čtenějším pronikáním nových technologií do prostředí domácností se zákonitě musela objevit nějaká pravidla spojená s regulací jejich používání. Mnoho rodin zmiňuje například zákazy telefonů u společných večeří, přičemž tyto zákazy platí i pro rodiče¹⁷. Další omezení se obvykle týkají používání technologií dětmi v noci či vyhrazování speciálních kontextů, v nichž technologie nemají místo (například psaní úkolů, rodinná zábava).

Překvapivé přitom je, že rodiče spíše regulují obsah, který jejich děti na internetu konzumují či sdílí, než samotný čas strávený online. Konkrétně 54 % rodičů dětí ve věku 14-17 let časovou expozici dětí vůbec nelimituje¹⁸ (FOSI, 2015). Přitom děti, jejichž rodiče taková pravidla nastavili, tráví používáním ICT méně času, než děti, jejichž rodiče je nestanovili, a to průměrně až o téměř tři hodiny denně (Roberts, Foehr & Rideout, 2010). Jak tedy vysvětlit tento nesoulad mezi častou limitací obsahu oproti méně časté limitaci času? Pro většinu rodičů převažují výhody užívání internetu nad jeho negativy a riziky (FOSI, 2015). Rodiče považují internet za výhodný a nezbytný pro budoucnost svých dětí a zmiňují plusy v podobě rozvoje a podpoření kreativity (ibid.) či možnosti postoupit na žebříčku příležitostí (angl. orig. *ladder of opportunities*), a to i přestože většina dětí těchto možností nevyužívá¹⁹ (Livingstone, Mascheroni, Ólafsson & Haddon, 2014). Zdá se, že být dobrým rodičem dnes znamená své dítě podporovat v rozvoji digitálních (internetových) dovedností, a zároveň jej chránit před nebezpečími, které má internet skrývat (FOSI, 2015; Haddon, 2004; Livingstone, 2009).

Většina (59 %) rodičů se cítí sebevědomě ohledně svých schopností sledovat činnost dítěte v online prostředí, přičemž rodiče mladších dětí se cítí sebevědomější než rodiče teenagerů (69 % oproti 54 %) (FOSI, 2015). Téměř polovina rodičů zná hesla k účtům svých dětí, konkrétně 48% zná heslo k emailu, 43% k telefonu a 35% k alespoň jednomu účtu na SNS (Pew Research Center, 2016). Přístup k heslu dítěte bývá častou podmínkou pro souhlas rodičů se založením profilu na SNS či odděleného emailu (boyd, 2015). Čím je dítě starší, tím se ovšem snižuje pravděpodobnost, že rodiče budou znát

¹⁷ Což koresponduje s předchozí kapitolou, děti mohou díky takovému pravidlu vyžadovat plnou pozornost rodičů.

¹⁸ Může se ovšem jednat o specifiku přístupu amerických rodičů.

¹⁹ Pro postup na tomto žebříčku se předpokládá portfolio aktivit zaměřené na vyhledávání informací, práci na domácích úkolech či zdokonalování digitálních schopností. O tom, co většina dětí dělá na internetu, pojednává kapitola Rodiče a děti.

jeho heslo. Více než polovina rodičů se se svými dětmi přátelí na Facebooku, Twitteru nebo jiné SNS (Pew Research Center, 2016). Děti ovšem očekávají, že rodiče poskytnutých přístupů využijí pouze v případě nouze, nikoliv za účelem „špehování“ (boyd, 2015).

Rodiče i děti se na internetu cítí spíše bezpečně a většina rodičů je přesvědčena, že má přehled o online aktivitách svých dětí a udává jejich aktivní monitorování. Mezi výpověďmi rodičů a dětí ovšem existuje poměrně velká propast – rodiče deklarují mnohem vyšší procento monitorování aktivit dětí a informovanosti, než jejich děti připouštějí. Možné zdroje této diskrepance mohou být jak nevědomost dětí o zásadách jejich rodičů (například kontrolování historie prohlížení na internetu či čtení textových zpráv dítěte), tak nevědomost rodičů ohledně některých aktivit dětí (obsahy zpráv či prozrazování osobních údajů) (FOSI, 2014). Další vysvětlení přináší kvalitativní výzkum - rodiče cítí tlak odpovídat „správným způsobem“ jako „dobří rodiče“ (Haddon, 2004). Vysoký nepoměr mezi výpověďmi lze pozorovat především u používání SNS (zejména Facebook, Twitter, Tumblr). Nejvíce monitorovány jsou mladší dívky (FOSI, 2014), které jsou zároveň více ohroženy vystavení škodlivému (zvláště sexuálnímu) obsahu (Livingstone, Mascheroni, Ólafsson & Haddon, 2014).

Mezi další nové jevy patří také tzv. „*digital grounding*“ během něhož je dítěti odebrán telefon (či jiné zařízení) nebo přístup k internetu jako forma trestu. Domácí vězení v jeho digitální podobě použilo jakožto trest 65% rodičů amerických teenagerů (Anderson, 2016). Provinění, za která rodiče takto své potomky trestají, bývají porušení nějakého pravidla domácnosti, nebo poněkud paradoxně (vzhledem k ambivalenci přístupu rodičů) příliš velké množství času tráveného online (FOSI, 2015).

Ukazuje se, že ačkoliv existují nástroje typu „rodičovská pojistka“ vytvořené speciálně za účelem omezení pohybu dítěte v rámci internetu, tedy blokujících určité typy obsahů a webových stránek, využívá jich jen malé procento rodičů. Převládající metodou pro ochranu dítěte na internetu zůstává komunikace tváří v tvář s dítětem na téma sdílení osobních informací, (ne)vhodnosti určitého chování na internetu a vhodných webových stránkách, přičemž takový rozhovor s dětmi někdy vedlo přes 90 % amerických rodičů a více než třetina tak koná často²⁰ (Anderson, 2016). Důvody uváděné pro nepoužívání

²⁰ I zde ovšem existuje silný nepoměr mezi výpověďmi rodičů a dětí (FOSI, 2015). Nabízí se tedy stejné kvalitativní vysvětlení jako u předchozího příkladu.

technologicky orientovaných možností limitace online pohybu dětí, nejsou překvapivě způsobené neschopností rodičů tyto nástroje používat. Spíše jsou uváděny odpovědi důvěry v dobré chování dítěte online, nebo argumentace nastavením těchto pravidel v rámci domácnosti, a tím pádem zbytečnosti jejich zavádění technickou formou (Livingstone, 2009; FOSI, 2015). Vyšší pravděpodobnost využití těchto nástrojů je u rodičů s vyšším vzděláním, kteří jsou sebevědomí v ovládnutí technologií, a spíše jsou mladšího věku a mají mladší děti (FOSI, 2015).

5.3. Soukromí

Válka o soukromí mezi dětmi a jejich rodiči není ničím novým. Děti vyhánějí rodiče ze svých pokojů, zakazují jim v nich uklízet a chtějí se stýkat se svými přáteli bez neustálého vyrušování rodiči. Internet do tohoto boje pouze přidává nové prvky. Stejně jako se děti chtějí se svými přáteli setkávat nerušeny rodiči v offline prostředí, touží po tom samém i online. Nakukování dětem přes rameno během online konverzace je vnímáno jako narušení soukromí, stejně tak čtení jejich blogu či kontrolování profilu na SNS²¹. Když děti, a konečně i dospělí, hledají soukromí, činí tak ve vztahu k těm, kdo nad nimi mají moc – v případě dětí jde tedy většinou o rodiče či jiné dospělé authority (boyd, 2015).

danah boyd ve své knize *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens* (2015) popisuje, jak nejmladší generace „utíká“ z různých webových stránek (zvláště sociálních sítí) či aplikací na jiné ve chvíli, kdy se je naučí používat jejich rodiče. Navigace online prostředím se tak stává nekonečnou hru na kočku a myš. Jedním z velkých lákadel internetu z pohledu teenagerů je totiž relativní soukromí před rodiči, které je ovšem připojením rodičů značně narušeno. Aby toto narušení nějakým způsobem zmírnili, vzniká mezi teenagery jakýsi kódovaný jazyk, jehož sdělení zamýšlený příjemce rychle dekóduje a může na něj soukromě zareagovat, zatímco ostatním zůstává utajený (boyd, 2015; Haddon, 2004). Jako příklady lze uvést užití krycího slova „*partying*“ pro „*sexual relations*“, případně sdílení textů populárních písní, které mají ostatním odhalit náladu příspěvatele. Ačkoliv se takové jednání může zdát přehnané, podle výzkumu Pew Research Center z roku 2016 61 % rodičů někdy kontrolovalo, jaké webové stránky jejich dítě navštěvuje, a 60 % kontrolovalo profil svého dítěte na sociální síti a podle boyd (2015) se mnoho rodičů domnívá, že být dobrým rodičem znamená vědět o svém dítěti všechno – od stránek, které navštěvuje, po obsah zpráv s jeho přáteli²².

V návaznosti na ono utíkání dětí a teenagerů z jedné stránky či aplikace na další, novější, o které jejich rodiče ještě nevědí, je vhodné připomenout poznatek ze 4. kapitoly (Prarodiče a vnoučata) – starší generace se připojují na SNS za účelem spojení se s mladšími generacemi. Nejmladší generace ovšem na internetu, tedy i SNS, hledá soukromé prostředí bez dohledu rodičů, možnost sebevyjádření a privátní komunikaci

²¹ A to i přestože blog či profil na SNS může být veřejně přístupný a teenager nemá co skrývat. Více v podkapitole 5.3.2. Vyjednávání identity.

²² Rainie a Wellman (2012) v tomto kontextu hovoří až o voyeurismu některých rodičů.

s přáteli (boyd, 2015; Livingstone, 2009). Není důvod se domnívat, že by soukromí, které se mladí snaží uchránit před rodiči, chtěli otevřít svým prarodičům. Existuje zde tedy rozdílné očekávání a uchopení technologie mezi generacemi, které může způsobovat rozmrzelost či konflikty na obou stranách.

5.3.1. Separace, závislost

Dnešní děti a teenageři (a konečně často i jejich rodiče) jsou skutečně osamoceni spíše výjimečně. Díky smartphonům jsou děti spojeny se svými rodiči prakticky neustále, a pokud by nebyli k dispozici rodiče, je díky internetu v telefonech (či počítačích) snadné vždy někoho najít. Nemít u sebe telefon je dětmi i dospělými často deklarováno jakožto zdroj úzkostí a stresu (Turkle, 2012). Závažnost tohoto tvrzení lze ilustrovat na výsledcích z roku 2015 – třetina Američanů nevypíná svůj telefon nikdy a dalších 45% jen výjimečně (Rainie & Zickuhr, 2015). Navíc díky SNS, zvláště pak Facebooku, zůstávají lidé spojeni celý život, i přes změnu školy, bydliště či práce. Udržovat kontakt, nebo alespoň přehled o životech ostatních lidí je snadnější než kdy dřív. Jak ale poznamenává jeden z respondentů Sherry Turkle, někdy je správné tyto vazby ztratit v rámci možnosti osobního vývoje a přijetí nové identity (Turkle, 2012, s. 260).

V minulé kapitole bylo řečeno, že teenageři vnímají internet a telefon jakožto soukromou, diskrétní konverzaci s vrstevníky bez dozoru rodičů. Šmahel (2003) tento jev vysvětluje jako zároveň snahu o separaci od rodičů a zároveň podporu závislosti na nich. Toto zdánlivě protichůdné tvrzení lze vysvětlit jako možnost poznávat nové lidi, konverzovat s přáteli, a to vše z bezpečného prostředí domova. Teenageři tak z rodinného kruhu vychází a zůstávají v něm zároveň. Tato skutečnost se zdá být provázaná s nárůstem obav o bezpečí dětí a jejich přesunem do domácností (viz bedroom culture v kapitole 3). Ačkoliv se ve spojitosti s teenagery často používá narativ závislosti na internetu, boyd (2015) předkládá zcela jiný pohled: teenageři nejsou závislí na internetu, jsou závislí na komunikaci. Argumentuje právě zmiňovaným přesunem do bezpečí domovů a vyplněním zbývajících volného času kroužky či jinými aktivitami pod dohledem dospělých. Mnohým dětem a teenagerům tak nezbývá nic jiného, než se uchýlit za kontaktem s přáteli právě na internet, ačkoliv by preferovali komunikaci tváří v tvář. Důležitější než samotný obsah online komunikace tak může být i udržování kontaktu s přáteli, čímž by bylo možné vysvětlit nikdy nekončící konverzace

(Livingstone, 2009). Tyto konverzace pak nemusí být zdaleka vždy obohacující či hluboké a mohou sloužit pouze jako výplň času²³.

5.3.2. Vyjednávání identity

Dospívání je pro teenagery dobou experimentování s různými identitami. Právě určitá separace a diskretnost, kterou nabízí internet, takové experimenty umožňuje a podporuje. Nicméně představa zcela odlišných identit a předstírání není zdaleka tak obvyklá, jak mívala média tendenci udávat²⁴. Většinou jde spíše o určité ohýbání reality (angl. orig. *bending the reality*) ve smyslu rozvoje či nácvičky žádoucích rysů osobnosti či rolí (boyd, 2015; Rainie & Wellman, 2012, Šmahel, 2003). Teenageři tak mohou být například odvážnější, přátelštější nebo více intelektuálně založení, než by si troufli být offline. Takové ohýbání reality je podle výpovědí respondentů danah boyd (2015) mezi teenagery považováno za normální a je všeobecně tolerované.

Ohýbání reality tolerované mezi teenagery nemusí být ovšem tak nekriticky přijímáno i rodinou. Pro teenagery je tedy důležité mít svůj vlastní prostor oddělený od rodiny, kde tyto modifikované či dočasné identity mohou koexistovat (Livingstone, 2007; Livingstone & Das, 2010). Tato svoboda je zvláště podstatná pro LGBT teenagery²⁵, kteří v prostředí internetu mohou získat rady (například v podobě příběhů coming outů a následných reakcí rodiny) či podporu a projít svým coming outem nejdříve online (boyd, 2015; Turkle, 2012).

Zajímavý případ vyjednávání identity probíhá na Facebooku, kde by profil měl reprezentovat jednotnou identitu jeho majitele. Mark Zuckerberg (2009), zakladatel Facebooku, se k této jednotné reprezentaci vyjádřil následovně: „*Dny, kdy jste měli různou image pro své přátele z práce nebo spolupracovníky a pro ostatní lidi, které znáte, nejspíše velice rychle skončí. Mít dvě identity je příkladem nedostatečné*

²³ Někteří autoři se obávají, že takové konverzace za účelem výplně času mohou působit jakožto blokáce pocitů, nebo až freudovská obrana odvádějící pozornost jinou aktivitou (Šmahel, 2003; Turkle, 2012).

²⁴ Teenageři se například občas vydávají za opačné pohlaví, aby zjistili „co si mezi sebou holky/kluci říkají“ apod., jde ale spíše o dočasné identity (Šmahel, 2003). Navíc teenageři většinou komunikují s lidmi, které znají z offline života (boyd, 2015; Livingstone, 2009; Rainie & Wellman, 2012).

²⁵ Nemusí se jednat nutně pouze o LGBT teenagery, obdobně se dá mluvit i o teenagerech, kteří by mohli být z nějakého jiného důvodu odsouzeni svým okolím.

integrity.²⁶ Představa jednotné identity, jak si ji Zuckerberg zřejmě představuje, není dost dobře možná a ani žádoucí, zvláště pak u teenagerů, u nichž se rychle vyvíjí a mění (Livingstone, 2009; Šmahel, 2003). Navíc není ničím neobvyklým přizpůsobovat aspekty své identity v závislosti na zamýšleném publiku, normám dané online skupiny či kontextu. Jinak budou také vypadat profily na různých SNS. Aspekty zesílené v zájmové skupině zajímajících se o slavnou chlapeckou kapelu budu odlišné než ve skupině uchazečů o studium na vysoké škole (boyd, 2015). I přes tuto deklarovanou politiku jedné transparentní identity však nabízí Facebook poměrně širokou paletu možností na poli managementu dojmů, ať už v podobě možnosti se odznáčit na fotografii, mazání komentářů či statusů, nebo ve správě kontaktů do skupin, jimž se budou zobrazovat pouze vybrané informace²⁷. Někteří náctiletí tráví dlouhé hodiny jeho úpravami a promýšlením dojmu, který vyvolá v ostatních, a aspektů osobnosti, které jim chtějí ukázat. Přesto je však často těžké vybalancovat profil do jediné identity, která by byla přijatelná pro přátele, vrstevníky, rodiče, případně učitele²⁸ (boyd, 2015; Turkle, 2012).

Možnost experimentace s identitou a její rozvíjení skrz komunikaci s ostatními je jedním z velkých lákadel internetu. Internet dospívajícím poskytuje příležitost experimentace v bezpečném prostředí dětského pokoje. Pokud je některý z aspektů identity omrzí, není nic snazšího než takovou identitu vymazat. Pro rodinu dospívajících ovšem mohou být takové identity problematické, nepochopitelné či znepokojivé. To, co dospívající říkají nebo dělají online, se bez kontextu může dospělým jevit zvláštní či nebezpečné. Jedním z těchto kontextů vedoucích k nepochopení a případným konfliktům může být i samotný fakt, že daná informace či identita nebyla zveřejněna s představou rodičů jakožto zamýšleného publika (boyd, 2015).

²⁶ Angl. orig. *You have one identity... The days of you having a different image for your work friends or co-workers and for the other people you know are probably coming to an end pretty quickly... Having two identities for yourself is an example of a lack of integrity.* (citováno dle boyd, 2010).

²⁷ Ovšem pocit kontroly nad zobrazovaným obsahem a skutečný dosah tohoto materiálu jsou, jak upozorňuje boyd (2010), v silném rozporu. Teenageři ani dospělí si často neuvědomují skutečný dosah svých příspěvků, a kdo všechno může být zahrnut v „přátelích přátel“ (angl. orig. *friends of friends*).

²⁸ V rozhovorech s americkými teenagery se často objevují také náboráři na vysoké školy rozhodující o stipendiích (boyd 2015).

5.3.3. Kladení důležitých otázek

Jsme připojeni vždy a všude, s rozšířením smartphonů s připojením k internetu je možné vyřizovat emaily „on the go“, při cestě tramvají, během čekání ve frontě, nebo během komunikace s dalším člověkem. Internet posiluje smazání rozdílu mezi soukromým a veřejným, respektive mezi prací a domovem (Gant, Kiesler & Mellon, 2002). Rodiče dnešních teenagerů často vyřizují pracovní záležitosti z domova a tříští tak svou pozornost. To může u dětí vést k obratu k obrazovkám vlastních zařízení a nespokojenosti. Není tedy velkým překvapením, že se část dětí obrací s důležitými otázkami k internetu (Turkle 2015; Šmahel, 2003). Internet totiž nabízí okamžitou reciprocitu komunikace (Peter & Valkenburg, 2006) a umožňuje ptát se na otázky, které by byly dětem nepříjemné klást někomu ze svého okolí (Turkle, 2015).

Obzvláště patrné to pak může být u mladších osamělých, sociálně méně schopných adolescentů, kteří komunikaci přes internet hodnotí jako širší, hlubší a více reciproční, než jejich sociálně zdatnější starší protějšky, které se osaměle necítí (Peter & Valkenburg, 2006). Obdobný trend ukazuje výzkum *Generation M2*, kde autoři použili index spokojenost (angl. orig. *contentedness index*) sestávající z vyjádření souhlasu či nesouhlasu s výroky: „Mám mnoho kamarádů“, „Vycházím dobře se svými rodiči“, „Ve škole jsem byl letos většinou šťastný“ apod. Většina dětí skórovala v indexu spokojenosti poměrně vysoko, nicméně děti skórující hůře trávily oproti svým spokojenějším vrstevníkům výrazně více času na internetu. Konkrétně děti s vysokým indexem trávily v průměru 8h 44minut online, zatímco děti s nízkým skóre až 13h 06minut. Podobný výsledek lze najít u školních výsledků, kdy dětští intenzivní uživatelé (angl. orig. *heavy users*), mají horší známky než uživatelé s nižší frekvencí užívání (Roberts, Foehr & Rideout 2010). Je ovšem otázkou, zda malá spokojenost vede k intenzivnějšímu užívání internetu, nebo intenzivní užívání internetu k malé osobní spokojenosti, a to samé platí o známkách ve škole. Existuje zde tedy vztah, nicméně jeho směr je nejasný.

Turkle (2015) uvádí, že ačkoliv konverzace nemusí nutně okamžitě odpovědět na otázky teenagerů nebo nijak zásadně změnit jejich momentální situaci, je jednou z jejích funkcí tvorba dlouhodobého závazku, vztahu s druhým člověkem, který vyžaduje pozornost, oddanost a trpělivost. U mladších generací se často mluví o možných problémech se závazky, který by mohl mít kořeny mimo jiné i právě v narušení komunikace mezi generacemi. Pokud si představíme rodinnou večeři, na níž členové rodiny probírají film,

který nedávno některý ze členů viděl, je vysoká pravděpodobnost, že nebude-li schopný si v daný moment vzpomenout na jméno hlavního herce, sáhne dříve či později někdo u stolu pro telefon a tuto informaci vyhledá. Jakkoliv banální se tato ilustrace může zdát, ukazuje určitou potřebu získávat odpovědi ihned v daný moment, na úkor delší konverzace s nejistým výsledkem vyžadujícím budování vzájemné důvěry.

5.3.4. Sdělování špatných zpráv

Zajímavým objevujícím se trendem je používání ICT při komunikaci o nepříjemných tématech a oznamování špatných zpráv (např. boyd, 2015; Rainie & Wellman, 2012; Turkle, 2012, 2015). David Šmahel ve své knize *Psychologie a internet* (2003) píše, že na internetu je komunikace spíše symetrická, jinými slovy se v ní (alespoň částečně) smazávají sociální role (rodič-dítě, věk účastníků)²⁹. Tato symetrie může být jedním z důvodů, proč se internet může stávat místem pro řešení nepříjemných témat a oznamování nepříjemných zpráv. Jak udává jedna z respondentek ze Šmahelovy dizertační práce, na internetu má možnost vyjádřit, co má na srdci a nikdo ji nepřerže (Šmahel 2003, s. 111). Mezi další důvody může patřit jeho asynchronnost, díky níž má člověk čas si svou zprávu rozmyslet a vyjádřit se přesněji a konkrétněji, a s tím spojená kontrolovatelnost prostředí (Peter & Valkenburg, 2006; Šmahel, 2003), případně určité znečitlivění a ovládnutí emocí oproti komunikaci tváří v tvář. Zmíněné plusy se nemusí nutně omezovat pouze na adolescenty, na které se Šmahelova práce zaměřuje, ale i na jejich rodiče. Mnoho dnešních rodičů má do představy digitálních imigrantů daleko a s internetem vyrostlo, a tak se nabízí myšlenka, že i někteří rodiče mohli online komunikaci zahrnout do svého repertoáru jakožto běžnou a přijatelnou možnost řešení nepříjemných témat či sdělování špatných zpráv³⁰. Jeden z problémů, který zde může nastat, tkví v komunikaci s nejstarší generací, jenž k těmto účelům ICT nepoužívá, nepovažuje ho za přijatelný a nehovoří tak stejným jazykem.

Sdělování špatných zpráv pomocí ICT ovšem může mít i další úskalí. Jedná se o situace, v nichž člověk často potřebuje podporu a fyzickou blízkost druhého člověka, což je potřeba, jenž internet ani telefon nedokáže uspokojit. Stejně tak má svá úskalí řešení nepříjemných témat a záležitostí touto cestou. Jak uvádí teenageři ve výzkumu Sherry

²⁹ Též Livingstone 2009.

³⁰ Turkle (2012, 2015) uvádí několik rozhovorů, v nichž rodiče popisují právě takové praktiky, případně hádky s dětmi či partnery pouze online formou. Kvantitativní studie věnující se této otázce není známa.

Turkle (2012), omluvy online „se nepočítají“. Stejně snadné, jako je někoho urazit či se chovat nevybíravě, je totiž se omluvit. Bez okamžité zpětné vazby v podobě neverbální reakce, nemůžeme vědět, jakou odpověď naše jednání vyvolalo v druhé osobě a stejně tak druhá osoba nevěří, že nás nastalá situace skutečně mrzí. Přijít s omluvou tváří v tvář je stále to, co se počítá. Ostatně, jak píše Turkle v *Reclaiming Conversation – „telefony a internet nejsou zdrojem nového ticha v domácnostech, pouze pro nás činí vyhýbání se nepříjemným konverzacím jednodušším“* (Turkle, 2015, s. 118).

5.3.5. Etický problém

Vzhledem k velkému procentu rodičů používajících nějakou ze SNS, se vynořuje otázka etiky v případě sdílení fotografií jejich, často nezletilých, dětí. Kvůli častým změnám pravidel sociálních sítí (např. Facebooku) je lepší předpokládat, že veškerý obsah sdílený na této platformě, je jejím majetkem a je archivován či dále přeprodáván pro marketingové účely (boyd, 2010). Ačkoliv může být zamýšleným publikem rodina či online komunita matek na mateřské, život fotografií sdílených online lze jen těžko (pokud vůbec), kontrolovat. Děti jsou tak často připraveny o soukromí ještě dříve, než o něm mohou samy rozhodovat, přitom možné důsledky si dnes často ani neumíme představit. 19 % rodičů využívajících SNS přiznává, že sdíleli něco, co by mohlo v budoucnosti jejich dítě uvést do rozpaků a 10 % bylo požádáno svými dětmi o stažení takového příspěvku (FOSI, 2015). Přestože tedy většina rodičů (67 %) udává určité znepokojení nad soukromím svého dítěte a jeho osobním bezpečím (75 %) v online prostředí, sami jej někdy porušují (FOSI, 2015). Mezi dotázanými rodiči dětí mladších 4 let 74 % uvedlo, že osobně zná rodiče, kteří sdílí o svém dítěti příliš mnoho informací, 56 % zná rodiče, kteří sdíleli online informace, které by mohly přivést dítě do rozpaků, sdíleli informace, které by mohly prozradit lokalitu jejich dítěte (51 %) nebo sdíleli nevhodné fotografie dětí (27 %)³¹. Pochopitelně i samy děti někdy sdílí obsah, kterého později litují (43 %), nicméně se jedná o jejich vlastní rozhodnutí – byť ne nezbytně správné (FOSI, 2014).

³¹ Should Parents Post Photos of Their Children on Social Media? (2016). [Online]. In *The Wall Street Journal*. Dow Jones & Company, Inc. Retrieved from <http://www.wsj.com/articles/should-parents-post-photos-of-their-children-on-social-media-1463968922>

Objevuje se zde tedy poměrně zajímavý rozpor mezi obavami rodičů o bezpečí dětí spojeným se sdílením informací, kdy má mnoho rodičů pocit, že jejich děti o sobě sdílejí příliš, a vlastním chováním rodičů.

6. Závěr

Mizící „kontury tradičních životních forem a sociálních prostředí“ (Beck, 2011, s. 124) v podobě smazávání hranic mezi prací a domovem, veřejným a soukromým a dalšími dříve pevně ustavenými sociálními prostředími, jsou v prostředí internetu reflektovány. Ačkoliv jsou nová média vytvářena s určitou představou o svém používání, jejich skutečné použití je často odlišné. Uživatelé je rekonfigurují, sabotují či ignorují (Livingstone, 2009).

Jedince definují spíše jeho osobní zájmy než příslušnost k rodině (Beck, 2011; Rainie & Wellman, 2012). To ovšem neznamená, že spolu generace nekomunikují a nesnaží se spolu (s různými výsledky) spojit. Informační technologie přinášejí více kontaktu nejen mezi rodinnými příslušníky žijících společně v domácnosti, ale i mimo ni. Jednou z jejich hlavních výhod je možnost koordinace roztržštěných a silně individualizovaných rozvrhů jednotlivých členů. Tato koordinace redukuje stres z náročných a mnohdy protichůdných požadavků zaměstnání, studia a rodiny. Zvláště výhodné jsou pak pro udržování slabších vazeb či vztahů rozděleným geografickou vzdáleností.

Se stíráním hranic mezi domovem a prací však vyvstávají i nové problémy a výzvy pro rodinu. Pracovní komunikace a povinnosti se dostávají do soukromí domova a záležitosti domova, jako je například synchronizace rozvrhů, se dostává do prostředí práce. V prvním zmíněném se objevují obavy spojené s multitaskingem, a tím témata související s fragmentací pozornosti mezi ICT a komunikaci tváří v tvář s rodinou. Přitom Brasel & Gips (2011) udávají, že míru přepínání mezi vykonávanými činnostmi lidé silně podhodnocují a další studie udávají zhoršení kvality takto vykonávaných činností (Courage et al 2015; Ophir, Nass, & Wagner, 2009). Neustálá dostupnost a připojení může zesilovat strach, že pokud bychom se odpojili, mohli bychom něco zmeškat, potenciálně může vést k ještě intenzivnějšímu multitaskingu. Tato témata ovšem nejsou příliš zpracovaná a je zde tedy prostor pro další analýzy.

Rodiče dnešních dětí jsou poměrně sebevědomí ohledně svých schopností dohlížet na online aktivity dětí a rozhodně nepatří mezi digitální imigranty. Používají internet často delší dobu než jejich potomci a mnohdy stejně dobře nebo lépe. Více než polovina rodičů se svými dětmi tráví čas online, ať při hraní her, sdílení zajímavostí či posílání zpráv (Livingstone, 2009). Tvoří se tak nové obsahy komunikace mezi rodiči a dětmi (Rainie & Wellman, 2012). Bylo by ovšem mylné se domnívat, že děti a rodiče interpretují tyto

obsahy stejným způsobem. Pro děti je internet místem pro sebevyjádření, experimentů s identitou a hledají zde soukromí nerušené dospělými (boyd, 2015; Šmahel, 2003). I když často nemají co skrývat, kódují teenageři svá sdělení, aby unikli zrakům publika, pro které nebylo určeno. Ačkoliv se tedy na první pohled může zdát, že děti a teenageři o sobě sdílí příliš mnoho informací, jedná se spíše o záležitost kontextu a zamýšleného publika (boyd, 2015). Rodiče balancují mezi potřebou být dobrými rodiči, chránit své dítě a poskytováním svobody dítěti na cestě v jeho vlastním vývoji. Poměrně častým tématem jsou také problémy s interpretací či určitým kolapsem kontextů, na které by si všechny generace měly dát pozor (boyd, 2015).

Zajímavé je, že ačkoliv se mezi stíranými hranicemi mezi zavedenými systémy často udává i smazání mezi ženským a mužským (Livingstone, 2009), komunikace s rodinou se však i v online prostředí zdá být doménou žen, a to jak v generaci rodičů, tak v generaci prarodičů (Bakardijeva, 2005; Tee, Brush & Inkpen, 2008),

Mezi nejmladší a nejstarší generací existuje několik protichůdných tendencí:

- 1) Nejčastější formou komunikace s prarodiči (vyjma komunikace tváří v tvář) jsou telefonáty. Nicméně se ukazuje, že mladší generace vnímá funkci telefonátů odlišným způsobem než starší generace. Generace dětí vyrůstající s internetem pohlíží na telefonáty jako na nástroj pro naléhavé případy, nikoliv jako na prostředek každodenní komunikace, jak tomu je u starších generací (boyd, 2015; Rainie & Wellman, 2012; Turkle, 2012).
- 2) Starší generace se připojují na SNS za účelem spojení se s mladšími generacemi (Madden, 2010; Zickuhr, 2010). Děti a teenageři na internetu vyhledávají místa bez dozoru dospělých a utíkají z různých sítí či aplikací, jakmile se je naučí používat jejich rodiče (boyd, 2015). Obdobný postup nejmladší generace se dá předpokládat i v případě připojení prarodičů.
- 3) Tolerance dětí (i jejich rodičů) vůči používání telefonu na veřejnosti či během konverzace, je mnohem vyšší, než tolerance prarodičů. Prarodiče se také méně často domnívají, že používání ICT během komunikace může tuto komunikaci obohatit (Rainie & Zickuhr, 2015).

Zdá se tedy, že nemladší a nejstarší generace uchopují ICT jinými způsoby, s čímž jsou spojená rozdílná očekávání. Tyto rozdíly mohou být zdrojem nepochopení či zklamání při pokusech se propojit. Nicméně je důležité si uvědomit, že většina prací se zaměřuje

na děti a teenagery, potažmo na jejich vztah s rodiči. Je zde velký prostor pro další studie, především by byla zajímavá reflexe prarodičů ve vztahu ke komunikaci prostřednictvím ICT, o jejich pohledu totiž mnoho informací nemáme.

Seznam použité literatury

Anderson, M. (2016). *Parents, Teens and Digital Monitoring*. Washington: Pew Research Center. Retrieved from: <http://www.pewinternet.org/2016/01/07/parents-teens-and-digital-monitoring/>

Bakardjieva, M. (2005). *Internet society: the Internet in everyday life*. London: SAGE.

Beck, U. (2011). *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně* [Online] (2. vyd.). Praha: Sociologické nakladatelství. Retrieved from <http://sfx.is.cuni.cz/sfxlcl3?isbn=978-80-7419-047-6>

Boonaert, T., & Vettenburg, N. (2011). Young people's internet use: Divided or diversified? *Childhood*, 18(1), 54–66. <http://doi.org/10.1177/0907568210367524>

boyd, d. (2010). Facebook and “radical transparency” (a rant). Retrieved from <http://www.zephorias.org/thoughts/archives/2010/05/14/facebook-and-radical-transparency-a-rant.html>

boyd, d. (2015). *It's complicated: the social lives of networked teens*. S.I.: Yale University Press.

Brasel, S. A., & Gips, J. (2011). Media Multitasking Behavior: Concurrent Television and Computer Usage [Online]. *Cyberpsychology, Behavior And Social Networking*, 14(9), 527-534. <http://doi.org/10.1089/cyber.2010.0350>

Carpenter, B. D., & Buday, S. (2007). Computer use among older adults in a naturally occurring retirement community [Online]. *Computers In Human Behavior*, 23, 3012-3024. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2006.08.015>

Courage, M. L., Bakhtiar, A., Fitzpatrick, C., Kenny, S., & Brandeau, K. (2015). Growing up multitasking: The costs and benefits for cognitive development [Online]. *Developmental Review, Special Issue: Living in the “Net” Generation: Mul(35)*, 5-41. <http://doi.org/10.1016/j.dr.2014.12.002>

- Gant, D., Kiesler, S., & Mellon, C. (2002). Blurring the Boundaries: Cell Phones, Mobility, and the Line Between Work and Personal Life. In B. Brown & N. Green (eds.), *Wireless World* (pp. 121-131). London: Springer-Verlag.
- Haddon, L. (2004). *Information and Communication Technologies in Everyday Life: A Concise Introduction and Research Guide* (English ed.). New York: Berg.
- Haddon L. and Ólafsson, K. (2014) 'Children and the Mobile Internet', in Goggin, G. and Hjorth, L. (eds) *The Routledge Companion to Mobile Media*, Abingdon, Routledge, pp, 300-311.
- Hurme, H., Westerback, S., & Quadrello, T. (2010). Traditional and New Forms of Contact Between Grandparents and Grandchildren [Online]. *Journal Of Intergenerational Relationships*, 8(3), 264-280.
<http://doi.org/10.1080/15350770.2010.498739>
- Cherlin, A. J., & Furstenberg, F. F. (c1986). The new American grandparent: a place in the family, a life apart [Online]. New York: Basic Books. Retrieved from
<http://site.ebrary.com/lib/cuni/Doc?id=10313868>
- Kennedy, T. L., A. Smith, A., Wells, A.T. & Wellman, B. (2008). *Networked families*. Washington: Pew Research Center. Retrieved from
http://www.pewinternet.org/~//media//Files/Reports/2008/PIP_Networked_Family.pdf.pdf
- Livingstone, S. M. (2002). Young people and new media: childhood and the changing media environment [Online]. London: SAGE. Retrieved from
<http://site.ebrary.com/lib/cuni/Doc?id=10080998>
- Livingstone, S. M. (2007). From family television to bedroom culture: Young people's media at home. In E. Devereux (Ed.), *Media Studies: Key issues and Debates* (302-321). London: Sage.
- Livingstone, S. M. (2009). *Children and the Internet: great expectations, challenging realities*. Cambridge: Polity.
- Livingstone, S. M. & Das, R. (2010). *POLIS media and family report*. POLIS, London School of Economics and Political Science, London, UK.

- Livingstone, S., Mascheroni, G., Ólafsson, K., and Haddon, L., (2014) *Children's online risks and opportunities: comparative findings from EU Kids Online and Net Children Go Mobile*. London: London School of Economics and Political Science. Available at www.eukidsonline.net and <http://www.netchildrengomobile.eu/>
- Lupač, P. (2013). Užívání Internetu a sociabilita: kořeny, vývoj a současnost výzkumu [Online]. *Mediaální Studia*, (3), 254-273. Retrieved from https://medialnistudia.files.wordpress.com/2013/12/ms_2013_3_web_lupac.pdf
- Lupač, P. (2015). *Za hranice digitální propasti: nerovnost v informační společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Lupač, P., Chrobáková, A., & Sládek, J. (2014). *Internet v České republice 2014: Zpráva Světového projektu o Internetu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Retrieved from <http://www.worldinternetproject.net>
- Lupač, P. & Šmahel, D. (2008). *The Internet in the Czech Republic 2008. Four Years of WIP in the Czech Republic*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně. Retrieved from <http://www.worldinternetproject.net>
- Madden, M. (2010). *Older Adults and Social Media*. Washington: Pew Research Center. Retrieved from: <http://pewinternet.org/Reports/2010/Older-Adults-and-Social-Media.aspx>
- Madden, M., Lenhart, A., Duggan M., Cortesi, S. & Gasser, U. (2013). *Teens and Technology 2013*. Washington: Pew Research Center. Retrieved from: <http://www.pewinternet.org/2013/03/13/teens-and-technology-2013/>
- Mascheroni, G. & Cuman, A. (2014). *Net Children Go Mobile: Final report*. Deliverables D6.4 & D5.2. Milano: Educatt.
- Možný, I. (2008). *Rodina a společnost* (2., upr. vyd.). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Ophir, E., Nass, C., & Wagner, A. D. (2009). Cognitive control in media multitaskers [Online]. *Proceedings Of The National Academy Of Sciences*, 106(37), 15583–15587. <http://doi.org/10.1073/pnas.0903620106>

- Parents, Privacy & Technology. (2015). Family Online Safety Institute. Retrieved from: https://www.fosi.org/documents/175/Full_Report--Web.pdf
- Pea, R., Nass, C., Meheula, L., Rance, M., Kumar, A., Bamford, H., et al. (2012). Media use, face-to-face communication, media multitasking, and social well-being among 8- to 12-year-old girls [Online]. *Developmental Psychology*, Advance online publication. <http://doi.org/10.1037/a0027030>
- Lenhart, A. & Duggan, M. (2014). *Couples, the Internet, and Social Media*. Washington: Pew Research Center. Retrieved from: <http://pewinternet.org/Reports/2014/Couples-and-the-internet.aspx>
- Pew Research Center. (2015). *Family Support in Graying Societies: How Americans, Germans and Italians Are Coping with an Aging Population*. Washington: Pew Research Center. Retrieved from: <http://www.pewresearch.org/daily-number/using-social-media-to-keep-in-touch/>
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out [Online]. *Computers In Human Behavior*, 29(4), 1841-1848. <http://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014a>
- Quadrello, T., Hurme, H., Menzinger, J., Smith, P. K., Veisson, M., Vidal, S., & Westerback, S. (2005). Grandparents use of new communication technologies in a European perspective [Online]. *European Journal Of Ageing*, 2(3), 200-207. <http://doi.org/10.1007/s10433-005-0004-y>
- Rainie, L., & Wellman, B. (c2012). *Networked: the new social operating system*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Rainie, L. & Zickuhr, K. (2015). *Americans' Views on Mobile Etiquette*. Washington: Pew Research Center. August, 2015. Retrieved from: <http://www.pewinternet.org/2015/08/26/americans-views-on-mobile-etiquette/>
- Roberts, D., Foehr, U., & Rideout, V. (2010). *Generation M2: Media in the lives of 8–18-year olds*. Menlo Park, CA.: Kaiser Family Foundation.

Smith, A. (2014). Older Adults and Technology Use. Washington: Pew Research Center. Retrieved from: Available at: <http://www.pewinternet.org/2014/04/03/older-adults-and-technology-use/>

Stevenson, O. (2011). From public policy to family practices: researching the everyday realities of families' technology use at home [Online]. *Journal Of Computer Assisted Learning*, 27(4), 336-346. <http://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2011.00430.x>

Šmahel, D. (2002). *Dospívající v prostředí internetu: Identita, vztahy a komunikace* (Nepublikovaná disertační práce). Brno.

Šmahel, D. (2003). *Psychologie a internet: děti dospělými, dospělí dětmi*. Praha: Triton.

Tee, K., Brush, A. J. B., & Inkpen, K. M. (2008). Exploring communication and sharing between extended families [Online]. *International Journal Of Human-Computer Studies*, (67), 128-138. <http://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2008.09.007>

Turkle, S. (2012). *Alone together: why we expect more from technology and less from each other* ([First paperback edition]). s.l.: Basic Books.

Turkle, S. (2015). *Reclaiming conversation: the power of talk in a digital age*. New York: Penguin

World Internet Project (WIP). (2012). *World Internet Project International Report 2012, Fourth edition*. Los Angeles: USC Annenberg School Center for the Digital Future

World Internet Project (WIP-Sweden). (2009). *The Young and the Internet in Sweden 2009*. Stockholm: .SE (the Internet Infrastructure Foundation). Retrieved from <http://www.worldinternetproject.net>

Zickuhr, K. (2010). *Generations 2010*. Washington: Pew Research Center. Retrieved from: <http://pewinternet.org/Reports/2010/Generations-2010.aspx>